

KUR'AN'DAKİ MUHASEBEYLE İLGİLİ AYETLERİN MUHASEBENİN TEMEL İLKELERİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Arif GÜMÜŞ¹

Öz

Dinler toplumsal pek çok ilişki üzerinde olduğu gibi ekonomik ilişkilere ve dolayısıyla da muhasebenin gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. İslam dininde hayat, dünya ahiret dengesi üzerine kurulmuştur. Dünya hayatını da bir bütünlük içerisinde ele alan İslam dininde, ekonomiye dair temel bazı ilkeler yanında ticari ilişkilere dair ayrıntılı bazı kurallar da bulunmaktadır. Bu ilke ve kuralların birçoğu muhasebe bilimiyle bağlantılıdır. Kur'an'da muhasebe bilimiyle ilişkili birçok kavram, kural ve ilke bulunmasına rağmen, bugüne kadar yapılan çalışmalarda bu ilişki yeterince ele alınmamıştır. Bu çalışma Kur'an'da geçen kayıt, ölçü ve tartı, faiz, zekât, ortaklık, hac ve iş akdi gibi konuların muhasebe ile ilişkisini kurmayı ve bu alandaki boşluğun doldurulmasına katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, İslam dininin muhasebeye yaklaşımı ve muhasebenin gelişimine katkısı farklı yönleriyle ele alınmaktadır.

Anahtar Kavramlar: Muhasebe, Ekonomi, İslam, Din.

¹ Öğr. Gör. Dr., Malatya Turgut Özal Üniversitesi Doğanşehir Vahap Küçük MYO, E-posta: arif.gumus@ozal.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4865-0892

THE EVALUATION OF THE VERSES RELATED TO ACCOUNTING IN THE QUR'AN IN THE CONTEXT OF THE BASIC PRINCIPLES OF ACCOUNTING

Abstract

Religions have made significant contributions to economic relations and therefore, to the development of accounting, as on many social relations. Life in the religion of Islam is based on the balance of the world and afterlife. In the religion of Islam, which deals with the life of the world in integrity, there are some basic principles of economy as well as some detailed rules regarding commercial relations. Many of these principles and rules are linked to accounting science. Although there are many concepts, rules and principles related to accounting science in the Quran, this relationship has not been adequately addressed in studies conducted so far. This study aims to establish a relationship with accounting in issues such as registration, measurement and weighing, interest, alms, partnership, pilgrimage and employment contract in the Quran and contribute to filling the gap in this field. In this context, the approach of the religion of Islam to accounting and its contribution to the development of accounting have been discussed from different aspects.

Keywords: Accounting, Economy, Islam, Religion.

GİRİŞ

Muhasebenin ilk olarak nerede, nasıl ve ne zaman kullanıldığı bilinmese de insanoğlunun yeryüzünde var olduğu ilk günden beri bir şekilde kullanıldığı tahmin edilmektedir. İlk muhasebe kayıtlarının ise mübadele işleminin gerçekleşmeye başlaması ile yapıldığı düşünülmektedir. İnsanların bir arada yaşamaya başlaması ile birlikte, farklı düzeylerde sosyal, siyasal, ekonomik ilişkiler ortaya çıkmaya başlamıştır. Ekonomik ilişkilerde değiş-tokuş ve borç-alacak işlemleri önemli bir yer tutmuştur. İnsanlar ticari ilişkiler çerçevesinde yaptıkları bu işlemleri bir şekilde kayıt altına almayı gereklilik olarak görmüşlerdir.

Değerli madenlerin mübadele² aracı olarak kullanılması ve paranın icadıyla³ birlikte eskiye göre daha kapsamlı ve karmaşık ticari ilişkiler (Kızıl vd. 2015, s. 73) ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu kapsamlı ve karmaşık ilişkiler de, ticari ilişkilerin belirli kurallar çerçevesinde kayıt altına alınmasını gerekli kılmıştır. Alışverişte peşin, taksitli, vadeli işlemlerin kabul görmesiyle birlikte bu işlemlerin muhasebe kayıtları tutulmaya başlanmıştır.

Muhasebenin tarihi üzerine yapılan çalışmalarda tespit edilebilen ilk muhasebe kayıtlarının M.Ö. 5.000 yıllarında Sümerlilerde, M.Ö. 4000'lerde Babillerde, M.Ö. 3.000 civarında Mısır'da, M.Ö. 2.000 yıllarında Asurlarda görüldüğü kabul edilmektedir (Kızıl & Kocur, 2017, s. 329). Sümerlilerde dokuma tezgahlarında çalışanların kayıtlarına, Babillerde ticari ilişkilerin kayıt edildiği belgelere, Mısır'da ise, kasa kayıtlarına rastlanmıştır (Kızıl vd., 2015, s. 73).

² Asurlular M.Ö. 1774-1719 yıllarında Anadolu'da gümüş sikkeleri ticarete değişim aracı olarak kullanmıştır.

³ Lidyalılar ticari ilişkilerin farklı bir evreye girmesine aracılık eden parayı M.Ö. 7. yıllarında kullanmaya başlamıştır.

M.Ö. 1750 yılında Asurlular Anadolu’da yaklaşık 250 yıl devam edecek bir ticari koloni sistemi kurmuştur (Kuzuoğlu, 2016, s. 317). Asurluların beraberlerinde getirmiş oldukları yazı ve muhasebe kayıt kültürünü Anadolu’da kullandıkları buradan da bu kayıt kültürünün Avrupa’ya geçtiğine dair güçlü iddialar bulunmaktadır. Tarihte hüküm sürmüş birçok uygarlık hakkında insanlar sınırlı bilgiye sahiptir. Bu uygarlıklardan biri olan Asurluların M.Ö. Anadolu’da kurmuş oldukları koloni sistemine (M.Ö. 1750-1200) ait tabletler ile bugünkü Suriye topraklarında bulunan Ebla krallığına (M.Ö. 2500-2250) ait tabletlerin tercümesi dahi tam olarak yapılamamıştır. Asurlulara ait tabletlerde Anadolu’da ki yerel krallıklarla yapılan ticari işlemlere ait birçok muhasebe ve finansman belgesi bulunmaktadır. Bunlar arasında borç senetleri, faiz uygulamaları, alacak verecek işlemlerine ait belgeler, çek, masraf belgeleri, çeşitli ortaklıklar, vergi ve bankacılık uygulamalarını gösteren belgeler bulunmaktadır (Bayram & Kahya, 2018, s. 86-87; Gümüş & Erkuş, 2019, s. 142-143). Bu tabletlerin tercümesi neticesinde ve bundan sonra başka uygarlıklar hakkında yeni verilerin elde edilmesi, muhasebe biliminin gelişimine önemli katkılar sağlayacağı ön görülmektedir.

Yazının ilk olarak Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarından kullanılması ile muhasebe kayıtlarına da ilk kez bu topraklarda görülmesi, aslında din ile muhasebe arasında yakın bir ilişki olduğuna dair bir düşüncenin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Çünkü bu bölge birçok dinin ortaya çıkışına ev sahipliği yapmış ve bu bölgedeki mimari başta olmak üzere siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatın dinlerden bağımsız düşünülmesi veya anlaşılması pek mümkün görülmemektedir.

Din insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Tarih boyunca neredeyse bütün toplumlar dine ilgi duymuş veya dini bir inanca sahip olmuştur. Birçok toplumda din, toplumsal ilişkileri önemli ölçüde etkilemiştir (İpek, 2013, s. 443). Tarih içerisinde birçok dinin ortaya çıktığı ve peygamberlerin yaşadığı inanan Mezopotamya, dinin ekonomik, sosyal ve siyasal hayata etkisinin yüksek olduğu bir bölge olmuştur. Mezopotamya’da dinler ve din görevlileri hayata dair pek çok alanda olduğu gibi, ticari ilişkilerin şekillenmesinde de önemli bir rol oynamıştır. Tarihi belgelerde, din görevlilerinin tapınağa getirilen ürünleri kaydettiği ve gerektiği şekilde tasnif ettiğine (Ateş & Ünal, 2004, s. 24) dair bilgiler yer almaktadır.

Hız. Muhammed’e vahiy yoluyla geldiğine inanılan Kur’an içerdiği evrensel mesajlar dolayısıyla tüm insanları muhatap almaktadır. İslam’da Kur’an’a uyan birey ve toplumların dünya ve ahirette mutluluğa ulaşacağına inanılmaktadır (Soysaldı, 2007, s. 145). İnsan ve toplum hayatını bütünsellik içerisinde ele alan İslam, siyaset ve ekonomi de dâhil toplumsal

ilişkilerin inancı esas alarak oluşturulması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu vurgu Kur'an'da yer alan pek çok ayette açıkça belirtildiği gibi, Kur'an'da doğal, toplumsal ve siyasal hadiselerin neticelenmesinde asli belirleyici gücün, külli irade sahibi, Yaratıcı olduğu sıklıkla dile getirilmektedir. Bu kapsamda Kur'an insanın Yaratıcıyla ilişkisi başta olmak üzere, doğayla, insan ve eşya ile olan ilişkisinin nasıl olması gerektiğini değer ve ilke merkezli bir şekilde belirtmektedir. Kur'an insanın yeme, içme, giyinme davranışlarını şekillendirme, evlenme, boşanma, kazanç ve harcama gibi sosyal, siyasi ve ekonomik hayata dair birçok konuya etki eden kuralları bünyesinde barındırmaktadır.

Kur'an'ı okumanın ve anlamının iki farklı yöntemi bulunmaktadır. Birinci yöntemde, Kur'an'ı kendi bütünselliği içerisinde okuma ve anlamaya çalışma, bu bütünselliği Peygamber'in söz ve uygulamaları ile de destekleme esas alınırken, ikincisinde ise, Kur'an insan ve toplum hayatındaki gelişmelere bağlı olarak farklı alanlarda ortaya çıkan uzmanlıkların sunduğu bilgi ve birikimler üzerinden okunmaya ve anlaşılmaya çalışılmaktadır. İkinci yöntem, insanın diğer ilimlere olan hâkimiyetinin, iman nazarıyla bakıldığında, Kur'an'ın daha iyi anlaşılmasına aracılık edeceği iddiasına dayanmaktadır (Yakıt, 1998, s. 3). Yapılan bu çalışmada muhasebeyle doğrudan ilgisi olduğu düşünülen ayetler ile muhasebe biliminin temel kavram ve ilkeleriyle ilişkili olduğu düşünülen ayetler ele alınmaktadır. Dünya ahiret başta olmak üzere evrenin, doğanın, insan ve toplum hayatının dengeli olmasından bahseden Kur'an'da muhasebe kavramının kökenini oluşturan hesap (hsb) kelimesi (kırk farklı ayette geçmektedir) başta olmak üzere muhasebeyle ilgili pek çok kavram, ilke, kural ve işlevin bahsi geçmektedir. Muhasebe biliminin gelişimine felsefi, yasal, yapısal ve fonksiyonel açıdan önemli katkısı olduğu düşünülen İslam medeniyetinin asli kaynağı Kur'an'ın muhasebeye katkısının kapsamlı ve derinlikli bir şekilde incelenmediği kanaati, böyle bir çalışmayı gerekli kılmıştır. Yapılan bu çalışma ile özelden Kur'an'ın genelde ise İslam medeniyetinin muhasebe bilimine katkısına dair önemli bir boşluğun doldurulmasına aracılık edilecektir.

1. LİTERATÜR

Can, 2008 yılında yaptığı çalışmada İslam dininin yapılan ticari faaliyetlerin kayıt altına alınması gerektiğini belirterek Bakara 282. Ayeti incelemiştir. Bu ayette kullanılan ifadelerin muhasebenin temel kavramları arasında sosyal sorumluluk, tarafsızlık ve belgelendirme, tam açıklama, önemlilik kavramlarına vurgu yaptığını belirtmiştir.

Gökgöz, 2011 yılında yaptığı çalışmada tarihsel perspektifte muhasebenin doğuşunu ve gelişimini incelemiştir. Gökgöz çalışmasında dinin muhasebenin doğuşunu ve gelişimini, devlet, hukuk, bilim ve teknoloji alanlarını etkilediğini belirtmiştir.

Badshah ve arkadaşları (2013) yaptıkları çalışma ile Pakistan İslam Cumhuriyeti'ndeki merkezi hükümette muhasebenin gelişmesinde dinin (İslam'ın) rolünü tanımlamayı ve analiz etmeyi amaçlamışlardır. Pakistan'da muhasebenin gelişmesinde dinin rolünün çok az olduğunu veya neredeyse hiç olmadığını tespit ederek mevcut muhasebe sisteminin, muhasebe uygulamalarının şekillenmesinde İslam dininden ziyade birçok kurumsal ve kültürel faktörün büyük rol oynamış olabileceği sonucuna ulaşmışlardır.

Majid ve Haliding (2014) yaptıkları çalışmada muhasebe yoluyla bilginin İslamileştirilmesinin muhasebeye katkısını araştırmışlardır. Kur'an ve hadis ışığında gerçekleşecek bir yaşam biçiminin muhasebedeki hata ve hilelerinin ortadan kaldırılacağını savunarak ticari ve finansal faaliyetlerde İslami muhasebeye ihtiyaç olduğunu belirtmişlerdir.

Ülkü, 2014 yılında yaptığı çalışmada genel olarak dinlerin muhasebe bilimine etkilerini inceleyerek kültürün ve dinlerin muhasebenin gelişimine etki ettiğini belirtmiştir.

Nurlaila (2015) yaptığı çalışmada Finansal Muhasebe Standartları Kılavuzunun (PSAK) hazırlanmasında Bakara süresi 282. Ayetten yararlandığını belirten herhangi bir ifadenin olmadığını ancak zımnen PSAK 101'de (İslami Finansal Tabloların Sunumu) İslami muhasebe kavramı uygulanmıştır. Ayrıca Nurlaila İslami muhasebede hesap verilebilirlik, adalet ve doğruluk olarak 3 prensibin var olduğu vurgulamıştır.

Sezgin ve Özyaşar, 2016 yılında yaptıkları çalışmada İslami muhasebenin özelliklerini araştırarak Afro-Avrasya (çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu) bölgesinde yaşayan Müslüman devletlerin kültürel boyutlarını karşılaştırmışlardır.

Kızıl ve Kocur, 2017 yılında yaptıkları çalışmada antik çağlardaki medeniyetlerde muhasebenin nasıl doğduğunu ve bazı dinlerin muhasebenin gelişimine etkilerini incelemişlerdir.

Rezaei (2018) çalışmasında İslam muhasebesi diye ayrı bir bilim dalının olup olamayacağı üzerinde durmuştur. İslam dininde ki emir (zekat) ve yasaklara (faiz) göre batı toplumlarında farklı bir ekonomik hayat olduğunu belirterek bu konuyu çalışmasında araştırmıştır. Sonuçta İslam muhasebesi varsa diğer dinlerinde kendilerine ait muhasebe uygulamalarının olması gerektiğini söyleyerek muhasebenin muhasebe olarak kalması gerektiğini belirtmiştir.

Mayasari (2020) çalışmasında din ve muhasebe arasındaki ilişkiyi İslami bir bakış açısıyla inceleyerek dinin (İslam'ın) muhasebe dahil tüm bilimlerin kaynağı olduğunu belirtmiştir. Mayasari makalesinde Kur'an'da ticaret, para, zekat gibi kavramlar üzerinde de durmuştur.

2. MUHASEBE KAVRAMI VE TEMEL İLKELERİ

2.1. Muhasebe Biliminin Tanımı

Muhasebe; bilgi kullanıcıları olan; bireylerin, ortakların, yöneticilerin, devletin ve işletmeye fon sağlayanların ihtiyaçlarını karşılamak için mali nitelikteki olayları belgelere dayanarak herhangi bir değişikliğe uğratmadan kaydedip, sınıflandırıp mali tablolar halinde sunan bir bilim dalıdır. Muhasebe geçmiş işlemleri kaydeder, bütçe ve gerçekleştirmeleri karşılaştırarak sapmaları ve bunların nedenlerini ortaya çıkarır ve elde ettiği bilgiler ile geleceğe dönük tahminlerde bulunarak yöneticilerin planlama yapmasına yardımcı olur (Sevilengül, 2014, s. 3-4).

Türkiye'de 1994 yılında Tek Düzen Hesap Planı banka ve sigorta şirketleri dışında uygulanmaya konulmuş olup bu uygulama için temel kurallar olan Muhasebenin Temel Kavramları ve Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkeleri (GKGMI) belirlenmiştir. Muhasebe bilimi; sadece vergi kanunları çerçevesinde ödenecek vergilerin hesaplanmasıyla alakalı dar çerçeveli bir bilim değil, yönetimin planlamalarına yardımcı olan, işletmenin mali durum sonuçlarını ve bunların analizlerinin yapılabilmesi için gerekli bilgileri üreten geniş kapsamlı bir bilim dalıdır.

2.2. Muhasebenin Temel İlkelerine Zemin Hazırlayan Kavramlar

Muhasebe biliminin uyması gereken temel kavramlar, genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri, standartlar ve bilimsel görüşler bulunmaktadır. Muhasebenin genel kabul görmüş ve 26.12.1992 tarihinde resmi gazete de yayınlanan on iki temel ilkesi bulunmaktadır. Evrensel niteliğine vurgu yapılan bu ilkeler (RG, 1992), şu şekilde tasnif edilmiştir:

- Sosyal sorumluluk kavramı

Muhasebenin hukuki sorumluluktan daha geniş bir sorumluluğa sahip olduğunu bu ilke anlatmaktadır. Muhasebe mali nitelikteki verileri kaydedip, sınıflandırıp rapor ederken sadece belli bir grubun değil tüm toplumun çıkarlarını gözetmesi gerektiğini ifade eder. Muhasebenin vermiş olduğu bilgiler doğru, dürüst ve tarafsız bir şekilde olması gerekir. Bu bilgileri kullananlar ancak bu şekilde doğru kararlar alabilir. İşletme ile ilgili bilgiler bilgi kullanıcıları yanıtacak şekilde düzenlenirse alınacak kararlarda hatalı olacaktır.

- Kişilik kavramı

İşletmenin sahiplerinden, ortaklarından, çalışanlarından ayrı bir kişiliğe sahip olduğu kavramdır. Bu yüzden muhasebe sadece işletme ile ilgili verilerle ilgilenir. Örneğin işletmenin ortaklarından birinin şahsi giderleri işletmenin kasasından ödenmiş olsa da bu gider ayrı bir hesap takip edilerek o ortaktan tahsil edilir. Yine çalışanlardan birisi işletmenin üretmiş olduğu mallardan birini satın almak isterse diğer müşterilerin satın almış oldukları fiyat üzerinden satın almaları gerekir.

- **İşletmenin sürekliliği kavramı**

Bu kavram “işletmenin kuruluş anlaşmasında -aksi bir hüküm bulunmadıkça- sonsuz bir ömre sahip olması” şeklinde açıklanır. İşletmenin yaşam süresinin kurucularından bağımsız olarak devam etmesi amaçlanır. Bu şekilde düşünülmemiş olsaydı faydaları gelecek yıllarda da görülecek demirbaşlar, binalar gibi varlıkların satın alma giderleri o yılın gelirinden düşüleceği için gerçekçi bir gelir tablosu oluşturulmamış olacaktı.

- **Dönemsellik kavramı**

Bu kavram işletmenin belli dönemlerdeki faaliyet sonuçlarının karşılaştırılabilmesi için sınırsız kabul edilen işletme ömrünün belli dönemlere bölünmesini ifade eder. İşletmenin bilgi kullanıcıları (devlet, ortaklar, yatırımcılar, fon sağlayanlar) işletmenin faaliyet sonuçlarını; Bu sonuçlara göre devlet kârdan vergi, yatırımcılar kâr payı fon sağlayanlar verilecek kredilerin geri ödenip ödenmeyeceğini bilmek isteyeceklerdir. İşte bu sebeplerden dolayı işletmenin faaliyetlerinin belli dönemlere bölünmesi gerekmektedir. Muhasebede uygulanan dönemlerinin en uzununu 1 yıl olarak belirlenmiştir.

- **Parayla ölçme kavramı**

Muhasebe mali nitelikteki çeşitli fiziksel ölçüleri olayları ortak bir ölçü ile kaydeder. Bu ortak ölçü ulusal para birimidir. Örneğin kumaş metre, akaryakıt litre, zeytin kg, beton metreküp, un torba ile alınır ve satılır ancak kaydedilirken bu malların tutarları üzerinden TL olarak kaydedilir. Ancak ortak ölçününün değerinin değişmemesi istenir. Enflasyonun olduğu ülkelerde para değişmeyen bir ölçüt değildir ancak enflasyon muhasebesi ile bu enflasyonun etkisi arındırılmaya çalışılır.

- **Maliyet esası kavramı**

İşletmenin sahip olduğu para mevcudu ve alacaklar dışındaki varlıkları elde ettikleri değerler üzerinden kaydetmesidir. İşletme varlıklarını elden çıkaracağı zaman bu maliyet üzerinden

satışını gerçekleştirir. Varlığın piyasadaki elde etme değerinin yükselmesi halinde yani enflasyonun varlığı yüzünden işletmenin varlığının değeri de yükselmiş ise enflasyon muhasebesi uygulanarak varlığın gerçek değerinin muhasebe kayıtlarında yer alması sağlanır.

- **Tarafsızlık ve belgelendirme kavramı**

Bu kavram muhasebe kayıtlarının usulüne uygun bir şekilde düzenlenmiş gerçeği yansıtan belgelere dayanması gerektiği ile ilgilidir. Örneğin mal alım ve satımlarında sözlü ifadeler yerine alış ve satış faturalarına göre muhasebe kayıtlarının yapılması gerektiğini ifade eder.

- **Tutarlılık kavramı**

İşletmenin muhasebe uygulamaları için belirlemiş olduğu muhasebe politikalarının izleyen dönemlerde de değiştirilmeden uygulanmasını ifade eder. Eğer bir değişiklik yapılacaksa bunun geçerli sebepleri olmalıdır. Örneğin bir işletme duran varlıklara uygulayacağı amortisman yöntemi bir önceki dönem normal amortisman ise bu dönemde de normal amortisman olmalıdır. Veya stok değerlendirme yöntemlerinden tercih edilen bir önceki dönem son giren ilk çıkar ise bu dönemde aynısı uygulanmalıdır. Ancak bu şekilde yapılırsa işletmenin dönemler arasında yapılan karşılaştırma gerçekçi olacaktır. Aksi takdirde işletmenin kâr veya zararı farklı çıkacaktır.

- **Tam açıklama kavramı**

İşletmenin üretmiş olduğu mali tablolar bilgi kullanıcılar tarafından net bir şekilde anlaşılır olmalıdır. Örneğin işletmenin alacaklarının ve borçlarının kısa vadeli mi yoksa uzun vadeli mi olduğu bilançoda uygun hesaplara kaydedilerek gösterilmelidir. Aksi takdirde alacak rakamının vadesi çok uzunsa bilgi kullanıcıları bu alacakların kısa sürede tahsil edileceği yanılgısına kapılabilir. Ayrıca muhasebe kayıtlarında gösterilemeyen bilgilerinde muhasebe raporlarındaki dipnotlarda belirtilmesi gerekir. Örneğin işletmenin kefillikleri veya duran varlıkları üzerindeki ipotekler dipnotlarda belirtilmelidir.

- **İhtiyatlılık kavramı**

İşletmenin muhasebe olaylarında ihtiyatlı davranması bir zarar ortaya çıktığında bunu kayıtlarında göstermesi, bir gelirin ise ancak gerçekleşmesi neticesinde kayıtlarda gösterilebileceğini açıklamaktadır. Örneğin işletmenin bir alacağının şüpheli hale gelmesi neticesinde işletme bu alacağına karşılık ayırarak bunu gider (zarar) olarak gösterirken, işletmenin lehine sonuçlanması beklenen bir alacak davası kesinleşmedikçe gelir olarak kaydedemeyecektir.

- **Önemlilik kavramı**

Bu kavram işletmenin mali tablolara yansıtacağı verilerin bilgi kullanıcıların kararlarını etkileyecekse bu bilgiler mali tablolara yansıtılması gerektiğini ifade eder. Örneğin işletmenin her bir alacağını bilançoda ayrı ayrı göstermeyerek tek hesapta göstermesi.

- **Özün önceliği kavramı**

Muhasebe olaylarının mali tablolara yansıtılması esnasında onların biçimlerinden çok özleri dikkate alınarak kayıt yapılmasını anlatmaktadır. Örneğin işletmenin almış olduğu bir yıl vadeli bir çek, TTK açısından çek olarak kabul edilmekteyken muhasebe açısından bu bir vadeli alacaktır. Bu sebeple alınan çek “alınan çekler” hesabı yerine “alacak senetleri” hesabında takip edilmesi gerekir.

Muhasebenin temel kavramlarının dışında genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri içerisinde bilanço ve gelir tablosu kavramları da bulunmaktadır. Ayrıca muhasebe standartları ve bilimsel görüşlerde de muhasebe kuramı faydalanmaktadır.

3. İSLAM DİNİN MUHASEBENİN GELİŞİMİNE ETKİSİ

İslam dini, insan hayatının her aşamasının kayıt altına alındığı ve ölüm sonrası hayatın da bu kayıtlar esas alınarak yapılacak değerlendirme sonrasında oluşacağı inancına dayanmaktadır. Hayata dair en ince ayrıntının kayıt edildiğine ve bu kayıtların ahirette insanın karşısına çıkacağı inancı, muhasebe sistematigi açısından, her ne kadar muhasebe mali işlemlerin kaydedilmesini esas alsada, oldukça önemlidir. Çünkü muhasebe, İslam inancında hayatın ele alındığı gibi, bir bütünsellik içerisinde ele alınması gereken bir süreci gerekli kılmaktadır. Muhasebe sürecindeki kayıt, tasnif, raporlama işlemleri ile genel anlamda İslam inancında, özelde ise Kur’an ayetlerinde birbiriyle ilişkili konular bulunmaktadır.

3.1. İslam Dininin İnsan Ve Toplum Yaklaşımı

İslam’ın muhasebenin gelişime etkisinin veya katkısının daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle, Kur’an’da insan ve topluma dair genel yaklaşımın nasıl olduğunu belirtmekte fayda olacaktır. İslam inancında insan yaratılış hikmeti itibarıyla diğer varlıklardan farklıdır (İsra, 70; Tin, 4). Sınanma amacıyla dünyaya gönderildiğine inanılan insanın sahip olduğu bazı vasıf ve eğilimlerden Kur’an’da bahsedilmektedir. Akıl ve irade sahibi olan insana sayısız nimetler verildiğinden (Bakara, 231; Rahman, 10-13; Nahl, 18) ve verilen bu nimetlerin de insana bazı

sorumluluklar yüklediğinden (Al-i İmran, 186; Maide, 48; Tekasür, 8) bahsedilmektedir. Ayrıca insan; öğrenme, bilme, kendini yeterli görme (Alak, 7), nankörlük (İsra, 67; Furkan, 50; Adiyat, 6; Abese, 17), mal toplama ve onu durmadan sayma (Hümeze, 3), yalanlama (Kıyame, 5; Tin, 7), aldatılma (İnfitar, 8), sıkıntı ve zorluklara direnç gösterme (Beled, 4), şüphelenme (Bakara, 147; Necm, 55), cimri olma (İsra, 100; Hadid, 24), hırslı ve sabırsız olma (Mearic, 19), zulmetme, taşkınlık etme (Şura, 42), fakirlik endişesiyle çocuklarını öldürme (Enam, 151), altın, gümüş ve mal sahibi olmayı şiddetle arzulama (Al-i İmran, 14) ve biriktirip gizleme (Tevbe, 34) gibi çeşitli nitelikleri bulunan insanın kendisine gönderilen vahyi bilgiyi kabul eder ve onun gereğini yaparsa varlıkların en üstünü, inkâr ederse de varlıkların en sefili konumuna düşeceğine (Tin, 3-4) inanılmaktadır.

Kur'an'da bireye hitap eden ayetler olduğu gibi, toplumu muhatap alan ayetler de (Enam, 126; Araf, 126; Yunus, 6; Yusuf, 111) bulunmaktadır. Ayrıca kurala, kayıta ve kuruma daha fazla değer vermesi beklenen şehirde yaşayanları muhatap alan ayetler (Bakara, 126; Araf, 111; Tevbe, 70; Kehf, 77; Mümin, 4) de bulunmaktadır. Ayrıca şehir yaşamında güvenliğe özel önem (Bakara, 126) verilmektedir. Kur'an'da insan ve toplum hayatındaki birçok olaya ilişkin temel değer ve ilkenin yer aldığı örnekleri içeren (Zümer, 27; İsra, 89; Ankebut, 43) ayetler bulunduğu belirtilmektedir. Bu örnekler içerisinde muhasebenin amaç, yöntem ve süreçlerini barındırmaktadır (Bakara, 282; Hud, 85; Rahman, 9; Hadid, 25; Şura, 17).

Vasiyet (Bakara, 180-181-183; Bakara, 240; Nisa, 11-12; Nisa, 176; Maide, 106) ve mirasla (Bakara, 233; Nisa, 8; Fecr, 19) ilgili ayetlerde hak sahibinin hakkını alabilmesi, adaletin sağlanabilmesi için paylaşım öncesinde borcun ödenmesi (Nisa, 12, 19) gibi dikkat edilmesi gereken hususlar ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Vasiyet ve miras (Nisa, 11, 19, 176; Fecr, 19) mevzusunda sorun çıkmaması veya çıkan sorunların adaletli bir şekilde çözüme kavuşturulması ancak ayrıntılı ve sistematik bir kayıtlamayla mümkün olabilecektir.

İslam, toplumsal ilişkilerde güven (Bakara, 196; Al-i İmran, 112; Tevbe, 6; Yusuf, 99; Sebe, 18; Kasas, 26), toplumsal dayanışma ve yardımlaşmaya (Bakara, 282) özel önem veren bir dindir. Yetim, yoksul, yolda kalmış gibi dezavantajlı toplum kesimlerine yardım yapılmasına dair (Bakara, 83, 117, 215, 220; Nisa, 2, 3, 6, 8, 10, 36, 127; Enfal, 411; İsra, 34; Kehf, 82; Haşr, 7; İnsan, 8; Fecr, 17; Beled, 16) pek çok ayet bulunmaktadır. Özellikle yetimlerle ilgili ayetlerde, ergenlik çağına geldiğinde velisinin yetimin mallarını iade etmesi, yetimin malına en güzel şekilde yaklaşılması, yetimin malının haksız yere yenmemesi (Nisa, 10), büyüyüp mallarını eline alacak endişesiyle yetim malının israf edilmemesi (Nisa, 6), verilen sözün yerine getirilmesi (İsra, 34), yetimin malıyla ilgili ölçü ve tartının adaletle yapılması (Enfal, 41)

gerektiği vurgulanmıştır. Bu ayetlerden yetimin malına hassasiyetle yaklaşılması gerektiği, bu hassasiyetin sağlanabilmesi için yetim malı ayrıntılı kayıtlanmalı ve zamanı geldiğinde kayıtlanan bu mallar eksiksiz bir biçimde yetime teslim edilmelidir. Özellikle ortak mekân veya işletme içerisinde bulunan yetim hakkının korunması için sistematik ve ayrıntılı kayıtlamanın gereklilikten öte bir zorunluluk olduğu ortaya çıkmaktadır. Savaşı sona erdiren barış sözleşmesi, saldırmazlık (Enfal, 42; Nisa, 90) veya işbirliği sözleşmeleri, cizye verilmesi (Tevbe, 29) ile vakıf senetleri de toplumsal ilişkileri etkileyen önemli kayıt türleridir.

3.2. Kur'an'da Muhasebe İle İlgili Bilgiler

Kur'an'da muhasebenin temel ilkelerine dair birçok bilgi bulunmaktadır. İnsan ve toplum hayatında önemli bir yeri olduğu genel kabul gören hesap ile hesap işinin sistematik bir şekilde yürütülmesini esas alan muhasebe işlemlerine yönelik birçok bilgiye Kur'an'da rastlanmaktadır. Bu bilgilerin bir kısmı doğrudan muhasebe ile ilgili kavramlar ile muhasebe işlemlerinde uyulması gereken kurallar şeklinde sunulmakta iken bir kısmı ise, hayatın akışı içerisinde yaşanan sahneleri bünyesinde barındıran kıssalarda yer almaktadır.

Ticari işlemlerin yazılı kayıt altına alınması esastır. Kur'an'da toplumsal ilişkilere dair pek çok eylem ve işlemin kayıtlaması zorunlu kılınmış veya gerekli görülmüştür. Nikâh akdi, vasiyet ve miras gibi sosyal hayatın önemli mevzuları da dâhil olmak üzere, ticari ilişkilerde mali kayıt süreçlerinin işletilmesinin önemine vurgu yapılmıştır. Nikâh akdinin şartları içerisinde yer alan ve kadının kendi inisiyatifine bırakılmış bir hak olan mehir (Bakara, 137, 228; Ahzap, 50; Mümtehine, 10, 11) konusunda süreç içerisinde karşılaşılabilecek durumlarla ilgili farklı uygulamaların olması, mehir sözleşmesinde şahitlik müessesine dayalı ayrıntılı kayıt sisteminin işletilmesini gerekli kılmıştır.

3.2.1. Muhasebe İle İlgili Kavramlar

Kur'an'da geçen ve yaratıcının isimleri (esmaül husna) olduğuna inanılan kavramlardan bazıları muhasebeyle yakından ilgilidir. El Hasib (herkesin hayatı boyunca yaptıklarının hesabını soran), el Muhsi (istisnasız her şeyin tek tek sayısını bilen), el Muksit (bütün işleri birbirine uygun ve denk yapan), el Vekil (işlerini kendisine bırakanların işini düzelten ve her şeyin iyisini temin eden), el Hafız (yapılan işleri bütün tafsilatıyla, ayrıntılarıyla tutan), el Adl (son derece adaletli olan), el Mani (bazı şeylerin meydana gelmesine müsaade etmeyen, engelleyen) anlamına gelen isimlerin muhasebenin temel ilkeleriyle yakından ilgili olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Muhasebe kavramının kökünü oluşturan hesap / hsb kelimesi Kur'an'da kırk farklı ayette geçmektedir. Bu ayetlerde hesap ve ceza günü (Fatiha,4; Hicr, 35), hesap görücü (Nisa, 6), hesap ölçüsü (Enam, 96), hesaplarına yazılma (Tevbe, 121), kötü hesap (Rad, 21), hesap sorucu (İsra, 14) ve hesap tutan (Müminun, 113), hesap ve ceza (Zariyat, 6; İnfitar; 9; Vakıa, 56) gibi ifadeler bulunmaktadır. Kur'an'da hesap kavramının geçtiği ayetler (İbrahim, 259, 260; Rad, 21, 40, 41), genel olarak ölüm sonrasına ait bir süreci ele alıyor gibi anlaşılrsa da, görülecek hesabın yazıldığı yerin dünya olduğu ve hesabın hayatın içinde yazıldığı göz ardı edilmemelidir. Aynı zamanda bu ayetlerde hesap-ceza ve hesap-sorumluluk ilişkisi kurulmaktadır ki, bu tür ilişkiler ticari işlemlerin yürütülmesi sürecinde de ortaya çıkmaktadır.

Kur'an'da geçen mizan kavramı muhasebe sürecinin önemli belgelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu kavram Kur'an'da ölçü, tarı, denge (Hadid, 25; Rahman, 7, 8, 9) anlamlarında kullanılmıştır. Kur'an'daki mizan kelimesinin anlamları muhasebedeki kullanımına paralellik arz etmektedir. Mizanın en önemli özelliği alacak ve borç dengesinin kurulmuş olmasıdır. Kur'an'da evren ve doğanın belirli dengede olmasına vurgu yapılırken, eşya ile insan, insan ile insan ve insan ile toplum arasındaki ilişkideki denge de ihmal edilmemiştir.

3.2.2. Muhasebe İle İlgili Ayetler

Toplumsal ilişkilerde önemli bir yere sahip olan ticarete (alışverişe) dair Kur'an'da birçok ayet (Bakara, 198, 282, 275, Cuma, 9; Nisa 29; Hud, 85; Rahman, 9) bulunmaktadır. Bu ayetlerden bir kısmında ticaret veya alışveriş kavramı doğrudan geçmekte iken (Bakara, 198, 282, 275, Cuma, 9; Nisa 29), bazılarında ise ticari bazı işlemler (Nisa, 29; Hud, 85; Rahman, 9) üzerinde durulmaktadır. Yine, içerisinde ticaret kavramının geçtiği ayetlerin bir kısmı Yaratıcı ile insan arasındaki ilişkiye yönelik iken (Tevbe, 111), bir kısmı ticaretin sınırlarına dair bilgiler (Bakara, 275; Cuma, 9) içermektedir.

İslam dini toplumsal ilişkilerin sürdürülmesinde adaletle büyük önem vermektedir. Adalet ise, hakkın teslimi ve haddin (sınırın) bilinmesiyle tesis edilebilir. Hak ve haddin ne olacağına dair temel bazı bilgi, ilke ve değerler (Bakara, 119, 135, 147, 180, 188, 213, 231, 241, 279, 288; Ali İmran 4, 60, 71; Nisa, 9,10; Hac, 6, 40; Müminun, 70; Saf, 9; Tarık, 13; Asr, 3) konulmuştur. Bu bilgi, ilke ve değerlerin toplumsal ilişkilerde hayat bulabilmesi için, ölçü ve tartının adaletle (eksiksiz) yapılması (Hud, 85; Rahman, 9; Cin, 13), başkasının hakkının rüşvet (Bakara, 188), yalan (Maide, 42, Furkan, 72) ve hırsızlık (Mümtehine, 12) gibi yollarla haksız bir şekilde yenmemesi, yakınları aleyhine olsa dahi (Nisa, 135) gerçeğe şahitlik edilmesi, şahitliğin gizlenmemesi (Bakara, 283), yapılan sözleşmenin haksız yere bozulmaması (Rad, 20), yetim ve yoksul gibi ihtiyaç sahiplerinin hakları olanın verilmesi, karşılıklı övünme için çok mal ve

evlat sahibi olma yarışına girmeme (Hadid, 20) gibi emir ve yasaklar açıkça belirtilmiştir. Bazen de hakkın ve haddin ne olacağıyla ilgili bilgi, ilke ve değerler daha önce yaşanmışlıklar (kıssalar) üzerinden dolaylı bir şekilde (Bakara, 51; Kasas, 27, 28; Kehf, 66-82, Yusuf, 55) aktarılmıştır.

Kur'an'da insanlara iyi ve temiz şeyleri helal, kötü ve pis şeyleri haram kılındığı (Araf, 157) vurgulanmıştır. Bu kapsamda, ticari işlemlerin bazı sınırlar içerisinde (helal dairesinde) yürütülmesi gerektiği belirtilmiştir. Ticari işlemlerin önemli aracı olan paranın çok eski dönemlerden beri kullanıldığının belirtildiği (Kehf, 19) (Bekiroğlu, 2019, s. 867), Kur'an'da Allah'ın kulları için yarattığı zineti ve temiz rızık kimsenin haram kılamayacağı (Araf, 32; Yunus, 59; Nahl, 116) belirtildiği gibi, alışverişin helal, faizin ise haram kılındığı (Bakara 275) açık bir şekilde ifade edilmiştir. Karşılıklı rızaya da dayalı olsa faizin alışverişle bir tutulamayacağı belirtilmiş olup, faiz alma, insanların mallarını gayr-ı meşru yöntemlerle yere yemeye birlikte (Nisa, 161) zikredilmesi söz konusudur. Alışveriş ile borç (Bakara, 245, 280; Hadid, 11,18; Müzemmil, 20) ve alacak (Bakara, 282) gibi ticari hayatın önemli işlemlerinin nasıl yapılması gerektiğine dair bazı temel kaideler bulunmaktadır. Alışverişte karşılıklı rıza, ayrıntılı yazılı kayıt (özellikle peşin olmayan alışverişte), şahit tutulması gibi ticaretin temel ilkelerine bu ayetlerde yer verilmektedir.

Zekât (Al-i İmran, 180; Hac, 41) ve hac (Hac, 27) gibi mali yönü bulunan ibadetler, zengin vasfını haiz kişiler üzerinde bir yükümlülük olduğu belirtilmiştir. Gerek ticari işlemlerin yürütülmesinde ve gerekse zekât ve hac gibi mali yönü bulunan ibadetlerin yerine getirilmesinde mali kayıtlamaya ihtiyaç vardır. Bu kapsamda, mali yönü bulunan ibadetlerini yerine getirmekle yükümlü kimselerin kimler olacağı ve bu yükümlülüğün hangi kriterlere göre o kişilere yükleneceğinin belirlenmesi için kapsamlı ve ayrıntılı mali kayıt sistemine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durum muhasebenin “sosyal sorumluluk” kavramı ile açıklanabilir. Zekât ve hac gibi ibadetlerin yerine getirilmesi borç, alacak, asli ihtiyaçlar için kullanılan mallar, edinilme zamanı gibi farklı ölçütleri bünyesinde bulunduracak ayrıntılı ve sistematik hesaplama ve kayıtlama yapılması gerekmektedir. Bu hesaplamaların yapılabilmesi için “maliyet esası” kavramı ile açıklanabilir. Özellikle sosyal yardımlaşma yönü öne çıkartılan zekât ibadetinin, yıllık da olsa, sürekliliği kapsamlı bir muhasebe bilgisini ve birikimini gerekli kılmaktadır.

Muhasebe işlemlerinde öncelikle kaydedilecek olayın mali bir işlem olup olmadığına bakılır. Eğer bu bir mali işlem ise daha sonra kaydedilir. Kayıt tutmak bundan sonraki işlemlerin yapılabilmesi için gerekli bir uygulamadır. Kur'an'da, "İnsanın ağzından çıkan her sözü, yanı

başında çok dikkatli bir gözleyici (melek) zapt eder.." (Kaf, 18), "Muhakkak ki üzerinizde koruyucu melekler vardır. Şerefli yazıcılar her yaptığınızı bilmektedirler." (İnfitâr, 10-12) ve "İnsanın arkasında ve önünde, Allah'ın emriyle onu koruyan ve yaptıklarınızı kaydeden melekler vardır." (Ra'd, 11) gibi kayıt tutmayla ilgili birçok ayet bulunmaktadır.

İslam inancına göre insan yaşamı en ince ayrıntısına kadar kayıt altına alınmaktadır. Alınan bu kayıtların muhasebesi ahirette yapılmaktadır. Kur'an'da bu durum, "Artık kitap (amel defteri) ortaya konmuştur; suçluların, onda yazılı olanlardan korkuya kapılmış olarak, Vay halimize! Bu nasıl kitapmış! Küçük-büyük hiçbir şey bırakmaksızın hepsini sayıp dökmüş! ehsâhâ" dediklerini görürsün..." (Kehf, 49) şeklinde ifade edilmektedir. Ayrıca, başka bir ayette ise, "Biz, kıyamet günü için adalet terazileri kurarız; artık kimseye hiçbir şekilde haksızlık edilmez. Yapılan, bir hardal tanesi kadar dahi olsa, onu getirir ortaya koyarız. Hesap görücü olarak biz yeteriz." (Enbiya, 47) ifadesi yer almaktadır. Hesap gününde dünyada iken yapılan her şeyin karşılığının, günah veya sevap olarak, kayıtlarda var olduğu vurgulanarak insanlar uyarılmaktadır. Muhasebenin ilk adımı kaydetmektir. Bütün işlemler bu kayıt temelinde dayanır. Kayıtlardaki doğruluk bundan sonra atılacak adımlarında doğruluğunu sağlayacaktır. Ayrıca, muhasebe kayıtlarında sayısallaştırma (paraya) işlevinin farklı bir boyutu yapılan eylemlerin sevap veya günaha dönüştürülerek yazılması da, muhasebedeki kayıtlama süreciyle benzerlik göstermektedir.

Alışveriş işleminin nasıl olması gerektiğini belirten "Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın. Aranızda bir yazıcı adaletle yazsın. Yazıcı, Allah'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, (her şeyi olduğu gibi dosdoğru) yazsın. Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın ve Rabbi olan Allah'tan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın). Eğer borçlu, akli ermeyen, veya zayıf bir kimse ise, ya da yazdıramıyorsa, velisi adaletle yazdırsın. (Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun. Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir. Şahitler çağırıldıkları zaman (gelmekten) kaçınmasınlar. Az olsun, çok olsun, borcu süresine kadar yazmaktan usanmayın. Bu, Allah katında adalete daha uygun, şahitlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir. Yalnız, aranızda hemen alıp verdiğiniz peşin ticaret olursa, onu yazmamanızdan ötürü üzerinize bir günah yoktur. Alış-veriş yaptığımız zaman da şahit tutun. Yazana da, şahide de bir zarar verilmesin. Eğer aksini yaparsanız, bu sizin için günahkârca bir davranış olur. Allah'a karşı gelmekten sakının. Allah size öğretiyor. Allah her şeyi hakkıyla bilendir." Denmekte ve 283. Ayette ise "Eğer yolculukta olur da bir yazıcı bulamazsanız, o

zaman alınmış rehinler yeterlidir. Eğer birbirinize güvenerseniz kendisine güvenilen kimse emanetini (borcunu) ödesin ve Rabbi Allah'tan sakınsın. Bir de şahitliği gizlemeyin. Kim şahitliği gizlerse şüphesiz onun kalbi günahkârdır. Allah yaptıklarınızı hakkıyla bilendir.” (Bakara, 282) ayeti de muhasebedeki doğruluk, kayıtlama ve şahitlik müessesesinin sistematik örnekliğini ortaya koymaktadır. Bakara 282’de ayrıca üçlü kayıt siteminde bahsetmektedir. Bunalar alan, satan ve şahidin kayıdır. Bu uygulama şu anda muhasebede e-muhasebe ile devlet tarafından uygulanarak şirketlerin ticari alışverişleri kaydedilmektedir.

Kur’an’daki en uzun ayet olan bu ayette, veresiye yapılan alışverişlerin kayıt altına alınması ve şahit bulundurulması isteği ile veresiye alışverişlerde sonradan ortaya çıkacak unutulma veya borcun inkârı durumlarını engellemeye çalışmıştır. Mukâtil b. Süleymân’a (Mukâtil, s. 228) göre ayetteki yazın ifadesi, hem vadenin hem de borcun miktarının yazılmasını emretmektedir. Ayetin borç yazımı ile ilgili olmasına karşın Müslüman iktisatçılar, bu ayetin “para peşin; mal veresiye” anlamında kullanılan Selem Sözleşmesi gibi vadeli tüm işlemlerin yazımını istediğini düşünmektedirler (Taberî, s. 69-70). Yazılı kayıtlama ile ileride ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların çözümünde hukukça asli delil sayılan yazılı belgeler de elde edilmiş olmaktadır. Kaydetme işlemi muhasebenin temel kavramları içerisinde “tarafsızlık ve belgelendirme” kavramı ile ifade edilmektedir. Bu ilke gereğince muhasebe işlemlerin tarafsız belgelere dayanması gerekmektedir. Ayrıca “sosyal sorumluluk” kavramı gereğince muhasebe işlemlerinde bütün toplumun çıkarının gözetilmesi gerektiği vurgulamaktadır. Dolayısı ile borç işlemlerinde yapılan objektif kayıtlar kullanılmaktadır. Ayetin devamında borç tutarının ne kadar olursa olsun yazılması gerektiği belirtilerek muhasebenin temel kavramları içerisindeki “önemlilik” ve “tam açıklama” kavramlarına vurgu yapılmaktadır. Çünkü önemlilik, bilgi kullanıcılarının kararlarına yön verebilecek mali olayların kaydedilmesi gerektiğini, tam açıklama ise kayıtların tam, açık ve anlaşılır olması gerektiğini belirtmektedir. Ayette geçen bir başka ifadede de borca konu olan tutarın ne fazla ne eksik tam olarak yazılmasıdır. Bu durumun muhasebenin kavramları arasında “maliyet esası” kavramı ile ilişkili olduğu kabul edilebilir. Çünkü bu kavram gereğince muhasebe kayıtlarına konu olan malların elde etme maliyetleri ile kaydedilmesi gerekmektedir (Can, 2008, s. 7-8)

Muhasebe işlemlerinde kayıtlar yapılırken birim veya ağırlıkların doğru olması yapılacak hesaplamaların ve alınacak kararların doğruluğunu da arttıracaktır. Yevmiye kayıtları yapılırken muhasebenin kavramları arasında ki parayla ölçme kavramına göre ölçü birimi olarak para kullanılmaktadır. Ancak alınan veya satılan malların tutarları hesaplanırken birim

veya ağırlıklarının doğru hesaplanmış ve kaydedilmiş olması gerekmektedir. Bu durumun yine muhasebenin kavramları arasında “maliyet esas kavramı, tarafsızlık ve belgelendirme kavramı, önemlilik kavramı” vb. kavramlara göre de ölçü ve tartının doğru yapılması gerekmektedir. İşletmenin ortakları, tedarikçileri, kredi verenleri gibi bilgi kullanıcıları, işletmeden üretilen bilgiler ışığında karar verecekleri için bu bilgilerin doğru olmasını istemektedir. Bu hesaplamaların ve tabloların doğruluğunu sağlayacak ilk adım, ölçü ve tartının düzgün bir şekilde yapılması ve kaydedilmesidir. Ayrıca İşletmenin stoklarındaki mallar dönem sonlarında veya belli aralıklarla sayılarak, envanteri çıkarılmaktadır. İşletme bu şekilde kayıtlarındaki ve stoklarındaki malları karşılaştırarak stok kayıtlarını varsa hatalar düzeltir. Dönem sonundaki envanter işlemleri neticesinde işletmenin dönem sonu mal mevcudu çıkartılarak satılan malın maliyeti de hesaplanmış olur. Bu hususta Kur'an'daki, “ *Eksik ölçüp tartanların vay haline! Onlar insanlardan kendilerine bir şey aldıkları zaman tam ölçerler. Kendileri başkalarına bir şey ölçtükleri veya tarttıkları zaman eksik ölçer ve tartarlar. Onlar tekrar diriltileceklerini zannetmiyorlar mı? Büyük bir gün için. Öyle bir gün ki, insanlar o gün Rablerinin huzurunda divan duracaklar. Hayır hayır, kötülerin yazısı muhakkak Siccin'dedir. Bildin mi sen, Siccin nedir? Yazılmış bir kitaptır o*” (Mutaffifin, 1-9), “*Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu, hem daha iyidir hem de neticesi bakımından daha güzeldir.*” (İsrâ, 35), “*Ölçüyü tastamam yapın, (insanların hakkını) eksik verenlerden olmayın. Doğru terazi ile tartın.*” (Şuarâ, 181, 182) ayetlerde ölçü ve tartıda hile yapılmaması gerektiği özellikle vurgulanmıştır.

Muhasebe işlemleri de yapılırken kayıtların sosyal sorumluluk ilkesine göre doğru bir şekilde yapılması gerekir. Ölçü ve tartı işlemleri bu açıdan önemlidir. Bilgi kullanıcıların doğru kararlar alabilmeleri için ölçü ve tartının doğru yapılmış olması ve kayıtlarda doğru bir şekilde gösterilmesi gerekmektedir. Yine muhasebenin tarafsızlık ve belgelendirme kavramı gereği muhasebe kayıtlarının gerçeği yansıtması gerekmektedir. Yukarıdaki ayetlerde eksik ölçüp tartma hakkında yapılan uyarılar tarafsızlık ve belgelendirme kavramı içerisinde değerlendirilebilir. Devam eden ayetlerde bu şekilde hareket eden insanlara uyarıda bulunarak hesap günü hatırlatılmaktadır. 7, 8 ve 9. Ayetlerde ahirette insanların bu dünyada yaptıkları her türlü işi önlerine dökcek kayıt defteri olan Siccin defterinden bahsetmektedir. Burada ölçü ve tartıda yapılan hilelerin Allah tarafından kayıt altına alındığını ve Siccin denen bir hesap defterine kaydedildiği ve Ahirette de bunun hesabının yapılacağı insanlara bildirilmektedir. Siccin defterinde bir tarafta insanın lehine olacak kayıtlar yazılırken diğer tarafta ise aleyhe

olacak kayıtlar yazılmaktadır. Bu defterdeki sistemin bir nevi muhasebede kullanılan gelir tablosuna veya bilançoya benzerliği ortaya çıkmaktadır (Karaman vd., 2013, s. 481).

Faiz, borç verilen para karşılığında alınan kira bedeli, kâr, nema olarak tanımlanır (TDK). Faiz malın maliyetine eklendiğinden malın maliyetini de yükselmektedir. Dolayısı ile faizin yüksek olduğu toplumlarda enflasyonda görülmektedir. Kur'an'da yer alan “*Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve gerçekten iman etmiş iseniz faizden kalanı bırakın. Bunu yapmazsanız Allah ve Resulü tarafından size bir savaş açıldığını bilin. Eğer tövbe ederseniz, haksızlık etmemek ve haksızlığa uğramamak üzere anaparanız sizindir.*” (Bakara, 278,279) ayetlerle faiz yasaklanmıştır. Ayetin sonundaki anaparanınız sizindir ifadesinden anaparanın dışında yapılacak her türlü ödemenin faiz olarak kabul edileceği anlaşılmaktadır. Ayrıca faizle ilgili başka bir ayette, “*Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin. Allah'tan sakının ki kurtuluşa eresiniz.*” (Âl-i İmrân, 30) ifade edilmektedir. Burada kat kat arttırılmış faizden kasıt bugünkü manada faizinde faizini içine alan bileşik faizdir. Yoksa ilk faizin helal ondan sonra gelen diğer faizlerinde haram olduğu sonucunu çıkarmak yanlıştır (Yazır, 1936). Kur'an'ı Kerim'de üç yardım şekli vardır. Bunlar: İnfak, sadaka ve Karz-ı hasen'dir. Karz-ı hasen (Bakara, 245; Hadîd, 11) herhangi bir karşılık beklemeden verilen bir borçtur (kredi). Borcu veren kişi bunun karşılığında herhangi bir menfaat beklemez. Borcu alan kişiden mali durumu müsait olduğunda bu borcu ödemesi istenir. Bu şekli ile İslam faizsiz bir ekonomik düzenin kurulmasını amaçlamıştır.

Hac bazı dinlerde kutsal sayılan mekânların ziyaret edilmesine, Müslümanlar için ise Hicri takvime göre Zilhicce ayında Suudi Arabistan toprakları içerisinde bulunan Mekke şehrindeki Kâbe'nin ziyaret edilerek tavaf edilmesidir (TDK). Terim olarak ise belirli bir zamanda Mekke'deki bir bölge olan Arafat'da bulunmak ve Kâbe'yi tavaf etmektir (Karaman vd. 2013, s. 637-639). Gücü yetenlerin hac ibadetini yerine getirmesi (Âl-i İmrân, 96) gerekmektedir. Kişinin hac ibadetini yapmakla yükümlü olabilmesi için, ekonomik durumunun belirli bir seviyenin üzerinde (zengin) olması gerekmektedir. Bu hususta hacca gidecek kişinin variyetinin, gelirinin, alacak ve borcunun ayrıntısıyla hesaplanması gerekmektedir. Bu tür bir ayrıntılı hesaplamanın yapılması için muhasebe sürecinde kullanılan kayıtlama işlemlerine ihtiyaç duyulacaktır. Bunun için kişinin variyetiyle ilgili bir envanter çalışması yapılması gerekmektedir. Kişiyle ilgili envanter çalışması yapılırken, muhasebedeki sosyal sorumluluk ilkesinin bir benzerinin, yaratıcıya karşı duyulan sorumluluk kapsamında mal varlığı, alacakları ve borçları tarafsız ve doğru bir şekilde hesaplamalıdır.

İslam'da ibadetler içerisinde önemli yeri olan zekât, ayrıntılı ve sistematik mali kayıtlamayı gerektirmektedir. Zekât kelime anlamı olarak artmak çoğalmak, temiz olmak arınmak anlamlarına gelmektedir (Demir, 2007, s. 12). Zekât Müslümanların her yıl sahip oldukları mal varlıklarından kırkta birini ihtiyaç sahiplerine vermelerine denir (TDK). Kur-anda birçok ayette zekâtın verilmesi emredilmektedir (Bakara süresi; 43, 83, 110, 177, 277, Nisa süresi 77 vd.). Zekât, sosyal, siyasal ve mali yönü bulunan bir ibadettir. Zekâtın kimin için farz olduğu, ne kadar, ne zaman ve kimlere verileceğine dair birçok bilgi ayetlerde yer almaktadır (Demir, 2007, s. 20). Zekât ibadetinin gerçekleşmesi için, kişinin zekâtı verilecek mallar üzerinde tam olarak malik olması yani malın sahibi olması, malın artırıcı yani mal sahibine ekonomik kazanç sağlaması, malın asli ihtiyaçlardan fazla olması, malın nisap ölçüsünde, malın sahipliği üzerinden bir yıl geçmiş olması gerekmektedir (Dalgın, 2004, s. 47-48).

3.2.3. Muhasebe İle İlgili Kıssalar

Kur'an'da geçen Hz. Yusuf kıssasından muhasebedeki kaydetme ve genel muhasebe alanındaki bütçeleme uygulamasının yapıldığına dair çıkarsama yapılabilir. Kıssada, Hz. Yusuf uğramış olduğu bir iftira neticesinde Mısır'da zindana atıldığı, buradaki zindan arkadaşlarının rüyalarını tevil ettiği, bu arkadaşların zindanda ayrılmalarından sonra tevil ettiği rüyaların gerçekleştiği ifade edilmektedir. Mısır hükümdarının *"Ben rüyamda yedi cılız ineğin yedi semiz ineği yediğini ve yedi yeşil başakla yedi kuru başak görüyorum. Ey ileri gelenler! Siz rüya tabir edebiliyorsanız benim bu rüyamın tabirini bana bildirin."* (Yusuf, 43) dediği, Hz. Yusuf'un serbest kalan arkadaşlarından biri rüyanın Hz. Yusuf tarafından tevil edilmesini istediği, konu ile ilgili ayetlerde, Hz. Yusuf'un *"Yedi sene eskisi gibi ekeceksiniz, biçtiklerinizi başağında bırakınız, biraz yiyeceğinizden başka. ", "-Sonra onun arkasından yedi kurak sene gelecek, önceki biriktirdiklerinizin biraz saklayacağınızdan başkasını yiyip bitirecek.", "-Sonra da onun arkasından yağışlı bir sene gelecek ki, halk onda sıkıntıdan kurtulacak, (üzüm, zeytin gibi mahsülleri) sıkıp faydalanacak."* (Yusuf, 47, 48, 49) şeklinde bir tevil yaptığı belirtilmiştir. Hz Yusuf kralın görmüş olduğu rüyayı 7 yıl bolluk ondan sonraki 7 yılda kurak geçeceği şeklinde yorumlayarak o dönem Mısır'da yönetici olmuştur. Hz. Yusuf bolluk yıllarında üretim fazlası ürünleri kıtlık yıllarında kullanmak ve ihtiyacı olanlara satmak için bir bütçeleme yapmış olması gerekmektedir. Hz. Yusuf yıllık olarak Mısır'ın tarım ürünleri üretimi ve tüketimini, ihtiyaç duyanlara her yıl ne kadar ürün verebileceğini hesaplamış olması gerekmektedir. Aynı şekilde kıtlık yıllarında kime ne kadar ürün verdiğini de kaydetmiş olmalıdır ki aynı kişilerin ihtiyaçlarından fazla ürün almış olmalarını engellemiş olsun. Kıssanın devamında Hz. Yusuf ürün almak için gelen kardeşlerini tanıyarak bir sonraki gelmelerinde yanlarında getirmediikleri

kardeşini de getirmelerini isteyerek: "Siz eğer onu bana getirmezseniz, bir daha size hiç kile yok, (bir ölçek bile zahire alamazsınız) yanıma da yaklaşmayın" (Yusuf, 60) demiştir. Buradan da anlaşılmaktadır ki Mısır'da kıtlık zamanında zahire alanlar kaydedilmektedir. İlgili ayetlerin incelenmesi neticesinde Hz. Yusuf'un Mısır'da bir bütçeleme yaptığı ve üretim fazlası ürünleri depolarda muhafaza edip kaydettiği ve kıtlık yıllarında da bu ürünleri kullandığını çıkarabiliriz.

Kasas suresi 14 ile 28. ayetlerde geçen kıssada, Hz. Musa'nın gençlik çağında yaşadığı bir hadise sonrası, ileri gelenlerin kendisiyle ilgili ölüm cezası kararını tartışmaları dolayısıyla yaşadığı şehri terk ettiği belirtilmiştir. Mısır'dan çıkarak Medyen bölgesine giden Hz. Musa orada Hz. Şuayb ile karşılıklı bir iş sözleşmesi yapmıştır. Bu sözleşmede güven (Kasas 26) unsuru yanında, çalış(tırıl)manın ne maksatla yap(tır)ılacağı ve süresinin ne olacağı açıkça belirtilmiş ve kayıt altına (Kasas, 27,28) alınmıştır.

Davut peygamberle ilgili kıssada, kardeşler arasında geçtiği belirtilen mal (koyun) paylaşımında ortaya çıkan sorunun dava konusu yapılmasından bahsedilmektedir. Hakkının kardeşi tarafından yendiğini iddia eden kişi, kardeşinin tartışmada kendisini yendiğini ve elindeki bir koyunu da elinden aldığını belirtmiştir. Kıssada, önemli ticari işlemlerden biri olan ortaklıkla ilgili, doğrusu ortakçılardan çoğunun birbirinin hakkına tecavüz ettiğinden, yalnız iman eden ve iyi işler yapanlar müstesna olduğundan ve bunların da azlığından (Sad, 21- 24) bahsedilmektedir. Ticarete ortaklık yapmanın gerekli ve zorunlu olduğu durumlar sıklıkla ortaya çıkmaktadır. Ancak, kıssada da geçtiği gibi ortaklıkların uzun süreli olmasını engelleyen bazı hususlar bulunmaktadır. Bu kıssadan ortaklar arasındaki ilişkinin, kardeşler arasında dahi olsa, sadece güvene ve söze bırakılmaması gerektiği anlaşılmaktadır. İyi işler yapan ortakların müstesna tutulmasından, Bakara Suresi 282. ayette belirtilen emir gereği, ayrıntılı bir şekilde şahitler huzurunda yapılan yazılı sözleşmenin hatırlanması gerekmektedir. Ticari işlerde iyi iş yapanların temel özelliklerinden birisinin ticari işleri ve dolayısıyla da ortaklığı yazılı kayıtla başlatmak ve de sürdürmek olduğu anlaşılmaktadır.

Kur'an'da geçen ve kendisine yeryüzünde iktidar verildiği bildirilen (Kehf, 84) Zülkarneyn'in kıssasında, iktidar sahipleri ile halk arasında yapılacak hizmet(ler)in karşılığında vergi verildiğine dair bilgi yer almaktadır. Kıssada geçen ayetler esas alınarak, verginin herhangi bir hizmet karşılığında alınıp alınmaması, verginin mahiyeti ve miktarının belirlenmesi hususunda yöneticiler ile yönetilenlerin yetki ve sorumluluğunun ne olacağına dair tartışma yapılabilir (Kehf, 95). Kıssada geçen ayetlerde vergi verme teklifinin halktan gelmiş olması (Kehf, 94), kıssanın geçtiği dönemde ve yerde vergi uygulamasının varlığına delil teşkil etmektedir. Vergi

uygulamasının bulunduğu bir toplumda muhasebe sistemi de bir gereklilik olacağından, bu kısma ve kıssadaki ayetlerin muhasebeyle bağlantılı olduğu belirtilebilir.

4. KUR'AN'DAKİ MUHASEBEYLE İLGİLİ AYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Muhasebenin temel işlevleri kabul edilen doğruluk, tarafsızlık, sosyal sorumluluk, kayıtlama, tutarlılık, tam açıklama, ihtiyatlılık, denge, sayısallaştırma (ölçülebilir kılma), bütçeleme, özün önceliği işlemlerinden Kur'an'ın farklı ayetlerinde bahsedilmiştir. İnsanın yaptığı her şeyin kaydedildiği (Kamer, 52), insanın bu kayıtlardan sorumlu olduğu ve ölüm sonrasında bu kayıtlar üzerinden hesaba çekileceği (Zariyat, 6), hesap sonrasında da mükâfat elde edeceğine veya cezaya çarptırılacağı (Sad, 78; Vakıa, 56; İnfitar, 9; Maun, 1) belirtilmektedir.

Muhasebenin temel kavramlarından biri olan sosyal sorumluluk ve kişilik kavramı bilgi ve verilerin doğru, dürüst ve tarafsız bir şekilde düzenlenmesini içermektedir. Bu hususta Kur'an'da sayanlara (Müminun, 113), hesap tutanlara (Müminun, 113) ve haberdar olanlara (Furkan, 59) sorulması, adalete uygun şahitlik (Bakara, 282), şahitliğin gizlenmemesi (Bakara, 283), yakınlar aleyhine dahi olsa Allah için şahitlik yapılarak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olunması (Nisa, 135; Maide, 8), şahitliklerini doğru yapan kimseler olunması (Mearic, 33), uydurmakta olduklarından sorguya çekilmesi (Ankebut, 13) gibi, muhasebedeki sosyal sorumluluk ve kişilik kavramının uygulanmasının önemine vurgu yapan ayetler bulunmaktadır. Anne baba başta olmak üzere yakınların aleyhine olması halinde dahi (Nisa, 135), doğruluk ve dürüstlükten ayrılmamayı gerektiren bu ayet hem gerçek hem de tüzel kişilerle olan ilişkilere bakan yönü bulunmaktadır.

İslam'da sınanması için insana birçok nimetin emaneten verildiğine inanılır. Dinin kendisi başta olmak üzere insanın bedeni, ailesi, serveti ve statüsü bu emanet kapsamında değerlendirilir. İnsana emaneten verildiğine inanılan diğer nimetler gibi insanın sahip olduğu işletmeler de insanın hayatıyla kıyaslandığında daha uzun ömürlü olabilmekte, sonraki nesillere aktarılabilen ve mirasa konu edilmektedir. İşletmelerin emanet olarak görülmesi ve bu kapsamda Kur'an'da geçen, emanetlerin mutlaka ehline verilmesi (Nisa, 58) emanetlere hainlik edilmemesi (Enfal, 27), emanetlere ve verilen sözlere riayet edilmesi (Müminun, 8; Mearic, 32) gibi ayetler dikkate alınarak, işletmelerin devamlılığının sağlanması için gerekenin yapılması gerekmektedir.

Kur'an'da, güneş ve ayın ince birer hesap ölçüsü kılındığı (Bakara 189; Enam, 78), bir hesaba göre hareket ettiği (Rahman, 5), insanların hizmetine sunulduğu (Nahl, 12; Ankebut, 61)

belirtmektedir. İbadetlerin veya yasakların (Araf, 163) birçoğunda olduğu gibi mali yönü bulunan zekât ve hac ibadetlerin yerine getirilmesinde de hesaplamaların zamana dönük yönü (dönemselliği) bulunmaktadır. Yapılan alışverişte (Bakara, 282), sözleşmelerde (Kasas, 27) ve ileriye dönük hesaplamalarda (Yusuf, 48) zaman mefhumunun, dönemselliğin ve bütçelemenin önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır.

Kur'an'da, tarafsızlık ve belgelendirme ilkesini destekleyen birçok ayet bulunmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, şahitlik kurumu, tarafsızlık ile belgelendirmenin önemli unsurlarından birisi olarak görülmektedir. Ayrıca, Kur'an'da sözleşmelerde yazılı belge düzenlenmesi (Bakara, 282) ve sözleşmenin karşılıklı rızaya dayanması ve ayrıntılarıyla kayıt altına alınmasına da özel bir vurgu yapılmaktadır.

Güneş ve ayın hesap (zaman) ölçütü kılınması, insanların bu ölçütlere dayalı hesap ve sistemler kurmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle zekât (Bakara süresi; 43, 83, 110, 177, 277, Nisa süresi 77, vd.), iş akdi (Kasas, 27) ve ileriye yönelik planlar yapılması (Yusuf, 48) gibi işlemlerde standart ölçütlerin oluşturulması ve kullanılması gerekli görülmüştür.

Muhasebe sürecinde ihtiyatlı davranılması oldukça önemli bir özelliktir. Kur'an'da alışveriş, sözleşme ve iş akdi gibi işlemler yanında yetimlere ait variyetin, onlar yetişkin hale gelene kadar yönetilmesinde son derece ihtiyatlı davranılması gerektiği belirtilmektedir. Yetimlerin variyetine karşı hassasiyetle yaklaşılması, muhasebeye dair temel birçok ilkenin bu süreçte işletilmesini gerekli kılmaktadır.

SONUÇ

Muhasebe; işletmeyle ilgili bilgiye ihtiyaç duyan bilgi kullanıcılarının ihtiyaç duydukları verilere ulaşabilmeleri için mali nitelikteki olayları kaydedip sınıflayıp rapor halinde sunan bir bilim dalıdır. Bu bilim dalının ilk defa ne zaman kullanıldığı tam olarak bilinmese de insanlık tarihi kadar eski olduğu tahmin edilmektedir. İnsanların toplu halde yaşamaya başladıktan sonra ticari aktivitelerin artmasıyla beraber muhasebe de ticari işlemlerde daha yoğun bir şekilde kullanılmaya başlamıştır. Gümüşün değişim aracı olarak kullanılması ve paranın bulunmasıyla birlikte muhasebe kayıtları da çeşitlenmiştir.

Muhasebenin gelişimine ticari ilişkiler, hukuk, siyaset, bilim ve teknolojik gelişmelerin yanı sıra din ve inançların etkisi de olmuştur. Dinler insanların ve toplumların inanç ve anlam dünyasının şekillenmesine kaynaklık ve aracılık etmiştir. Ancak, dinlerin toplum hayatının şekillenmesinde ve devamlılığının sağlanmasında da önemli etkileri olmuştur. Dini kuralları

esas alan teokratik devlet sistemlerinde din siyasal, ekonomik ve sosyal hayatın asli belirleyici unsuru olmuştur. Dinin toplumsal ve siyasal ilişkilerin asli belirleyici unsuru olmadığı toplumlarda da, din insan ve toplum hayatına farklı boyutlarda etki etmeye devam etmiştir. Bu kapsamda, dinin geçmişten günümüze ticari işlemler üzerindeki etkisi bir şekilde devam etmektedir. Dinin genel olarak ticari işlemler, özelde ise muhasebe süreçleri üzerindeki etkisinin devam ettiği yapılan bu çalışmadaki bilgilerden de anlaşılmaktadır.

İslam dininde vahiy yoluyla Hz. Muhammed'e geldiğine inanılan Kur'an'da toplumsal ilişkiler ve dolayısıyla da ticari ilişkilerle ilgili birçok ayet bulunmaktadır. Bu ayetlerden bir kısmı, ticari ilişkilerin sınırları ile temel ilkelerini çizerken, diğer bir kısmı ise, ticari ilişkileri ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Gerek sınırlar ile temel ilkeleri çizen ayetler gerekse ayrıntılardan bahseden ayetlerin muhasebe bilimi ve muhasebe kayıtlama süreciyle yakından ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışma kapsamında Kur'an ayetlerinin muhasebeyle ilişkisine yönelik genel bir değerlendirme yapılmıştır. Oysa konunun daha iyi bir şekilde anlaşılması için çalışmada ele alınan kavram, ayet ve kıssaların iktisadi faaliyetler ile muhasebe bilimi açısından ayrıntılı bir şekilde ele alındığı yeni çalışmaların yapılması gerekmektedir. Yapılacak bu tür çalışmalar genel olarak dinin toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisini, özelde ise dinlerin iktisadi hayata etkisinin ortaya çıkartılmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Hanbel. *Kitâbü'z-Zühd*. Tahk. Muhammed Abdüsselam Şahin.

Ateş, H. & Ünal, S. (2004) "Devletin Doğduğu Yer: Antik Çağ Ortadoğusu'nda İdari Hayat", *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 21-42.

Badshah, I., Mellemvik, F., & Timoshenko, K. (2013). Accounting from a religious perspective: A case of the central government accounting in Islamic Republic of Pakistan. *Asian Economic and Financial Review*, 3(2), 243.

Bayram, S., & Kahya, Ö. (2018). Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu'daki Hukuki Uygulamalar Üzerine Bazı Değerlendirmeler. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5(17 Prof. Dr. Hüseyin Sever Armağan Sayısı), 75-92.

Bekiroğlu, H. (2019). Yazma Eserlerden Kodikoloji'ye: Tahkike Giriş. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 23(2), 855-889.

Can, A. V. (2008). Bir Ayetin Işığında İslam Dininin Muhasebeye Bakışı. *Akademik Bakış, Uluslar arası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (15). 1-10.

Dalgın, N. (2004). Zekât Hükümleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(16), 43-72.

- Demir, Ş. (2007). Kur'an'da Zekât Kavramının Etimolojik Ve Semantik Analizi. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (28), 9-30.
- Gökgöz, A. (2011). Tarihsel Perspektifte Muhasebenin Doğuşunu ve Gelişimini Etkileyen Faktörler. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1). 167-177.
- Gümüş, A., & Erkuş, H. Anadolu'da Yazılı Tarihin Başlamasından Sonraki İlk Muhasebe Belge Sistemi. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 123-146.
- Fâris, İ., & Ebü'l-Hüseyn Ahmed, M. C. *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luğa*. Thk.: Abdüsselâm Muhammed Hârûn), Beyrût.
- İpek, M. (2013). Kur'an'a Göre İnsanın Yaratılış Hikmeti ve Sorumluluğu, *EKEV Akademi Dergisi*, 17(57), 435-448.
- Kallek, C. (1998). "Hisbe", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, 18/133-143.
- Karaman, H., Çağrııcı, M., Dönmez, İ. K., & Gümüş, S. (2013). Kur-an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kizil, C. Akman, V., Zorkalkan, T., & Turkmen, R. (2015), Muhasebenin Tarihine Küresel Kapsamda ve Türkiye Kapsamında Vergisel Bir Bakış, *Leges Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (3), 70-87.
- Kizil, C., & Kocur, D. K. (2017). Antik Çağlarda Muhasebe ve Dinlerin Muhasebeye Bakış Açısı (Accounting in Ancient Times and Religions' Perspective of Accounting). *Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy)*, Year, 3, 327-339.
- Kuzuoğlu, R. (2016), Anadolu'nun En Eski Kaynaklarına Göre Faiz, *International Human and Nature Sciences Problems and Solution Seeking Congress October 7-9, Sarajevo*, 315-324.
- Majid, J., & Haliding, S. (2014). The Need for the Islamization of Knowledge in Accounting. *Al-Iqtishad: Jurnal Ilmu Ekonomi Syariah*, 6(1), 11-22.
- Maliye Bakanlığı Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği Sıra No: 1 ile ilgili Genel Açıklamalar (1992). *T.C. Resmi Gazete* (21447, 26 Aralık 1992).
- Mayasari, R. P. (2020). Relation Between Religion And Accounting In Islamic Perspective: An Imaginary Dialogue between Luca Agamis and Luca Junior. *The International Journal of Accounting and Business Society*, 28(2), 135-152.
- Mukâtil b. Suleymân, thk. 'Abdullâh Mahmûd Şehhâte, Mu'essesetu't-Târîhi'l-'Arabî, Cilt: 2, 1423/2002.
- Nurlaila, N. (2015). Islamic accounting concept in al-Qur'an and its implementation in Indonesia.
- Rezaei, M. (2018). Islamic Accounting laws or Islamic laws in Accounting. *European Journal of Islamic Finance*, (11).

Sevilengül, O. 2014. *Genel Muhasebe*. Gazi Kitabevi, 17. Baskı.

Sezgin, R., & Özyaşar, H. (2017). Afro-Avrasya Ülkelerinde İslami Muhasebe ve Kültürel Paradigmasının Spesifik Özellikleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 511-527.

Soysaldı, H. M. (2007). Kur'an'ın Getirdiği Evrensel Prensipler. *Humanities Sciences*, 2(3), 144-166.

Taberî, Câmî' u'l-beyân fî tefsîri'l-Ḳur'ân, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, Cilt: 5, 1422/2001, Kahire.

Ülkü, S. (2014). Dinlerin Muhasebe Bilimi Üzerindeki Etkileri. *III. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi, Bildiriler Kitabı-III*, 215-227.

Yakıt, İ. (1998). Kur'an'da insanın yaratılışı ve evrimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5. 1-16.